

NORAD diplomkurs i kvinnerett for kvinnlige jurister fra sørlige og østlige Afrika

Av kurslektor Anne Hellum

NORAD Diplomkurs i kvinnerett er et opplæringsprogram i kvinnerett for kvinnelige jurister fra Norges hovedsamarbeidsland i sørlige og østlige Afrika. Kurset gir en innføring i kvinnerettslig grunnlagsproblematikk. Fagutvikling og institusjonsbygging i deltakerlandene er det langsiktige mål.

1. Samarbeid Universitetet i Oslo og Departementet for utviklingshjelp

Universitetet i Oslo (UiO) ved Avdeling for kvinnerett har det faglige ansvar for programmets utforming og gjennomføring. Departementet for utviklingshjelp(DUH)/NORAD, Kontoret for utdanning og stipendiatvirksomhet finansierer programmet og oppfølgingen av det. Opp læringsprogrammet begynte med et prøvekurs i Oslo i 1987. Det første ordinære kurset ble holdt i Oslo i 1988. Det er inngått avtale mellom UiO og DUH om opplæringsprogrammet fram til 1990.

2. Opplæringsprogrammets bakgrunn

Avdeling for kvinnerett har gjennom de siste fire-fem årene opparbeidet en viss erfaring innenfor området kvinner, rett og utvikling, sær- kyllt knyttet til landene Zimbabwe, Kenya og Mosambik:

I samarbeid med Institutt for rettssosiologi veiledet avdelingen i 1985 en M.Phil kandidat gjennom samarbeidsavtalen mellom Universitetet i Oslo og Universitetet i Zimbabwe. I 1986 mottok avdelingen en NORAD stipendiat fra Public Law Institute i Kenya.

I 1986 kom forskningsprosjektet "Folkedomstolens betydning for kvinner i Mosambik" igang, et prosjekt som utføres av norske kvinnerettsforskere.

Det er en voksende interesse for kvinners rettslige problemer i sørlige og østlige Afrika, såvel på myndighets- og lovgivningsplan som ved juridiske læresteder, blant praktikere og kvinnepolitikere. I flere

afrikanske land har kvinnelige jurister tatt initiativ til opprettelsen av egne rettshjelpssentre for kvinner. Forsknings- og dokumentasjonssentre for kvinner og rett er også under framvekst innenfor og på tvers av land- og faggrenser. Det er videre en tendens til at kvinnelige advokater organiserer seg i egne grupper som arbeider med kvinnespørsmål.

Den voksende interessen for kvinners rettslige problemer innen regionen og for metodiske aspekter ved norsk kvinnerett utgjør noe av bakgrunnen for at NORAD's stipendkontor våren 1987 tok kontakt med Avdeling for kvinnerett med forespørsel om å arrangere kurser for kvinnelige jurister fra den 3.verden. Etter interne drøftelser ved avdelingen og ved Institutt for offentlig rett ga Fakultetsrådet ved Det juridiske fakultet våren 1987 klarsignal for igangsettelse av kursvirksomhet.

Allerede høsten 1987 ble det arrangert et prøvekurs av 3 måneders varighet. Det deltok 5 kvinnelige jurister fra Kenya, Tanzania, Zambia, Zimbabwe og en flyktning fra Sør-Afrika (ANC) i eksil i Zimbabwe.

Prøvekurset ble arrangert som et ledd i utviklingen av en kursmodell egnet til å bygge bro mellom norsk kvinnerett med basis i norsk virkelighet, kultur og rettstradisjon og afrikanske samfunn, kulturer og rettssystemer. Kurset ble i stor grad basert på gjensidig utveksling av kunnskap og informasjon mellom de norske underviserne og de afrikanske kursdeltakerne, men med hovedvekt på innføring i norsk kvinnerett.

Som gjestelærer med særlig kompetanse på området kvinner og rett i sørlige Afrika deltok Albie Sachs som siden 1976 har vært professor ved Det juridiske fakultet i Maputo. Han er hvit sør-afrikaner i eksil. Våren 1988 ble han sterkt skadet gjennom et sør-afrikansk bilbombeattentat i Maputo og har måttet forlate Mosambik av sikkerhetsgrunner.

Kurset ble gitt en positiv evaluering av de afrikanske deltakerne, de av avdelingens medarbeidere som deltok i undervisningen og av Departementet for utviklingshjelp. Det var allikevel bred enighet om at kurset på sikt burde ta utgangspunkt i afrikanske kvinners faktiske og rettslige problemer. Innenfor norsk kvinnerett burde hovedvekten legges på metodeproblemer.

3. Kursets formål; grunnopplæring med sikte på fagutvikling og nettverks- og institusjonsbygging i deltakerlandene

I 1988 sluttet Departementet for utviklingshjelp og Det juridiske fa-

kultet seg til Rammeskisse for 1987-1990 utarbeidet ved Avdeling for kvinnerett, bl.a på bakgrunn av erfaringer høstet gjennom prøvekurset og i lys av fag- og bistandspolitiske målsettinger.

Kursets målsetting er i henhold til den vedtatte rammeskisse fagutvikling og institusjonsbygging i deltakerlandene:

"NORAD's diplomkurs i kvinnerett bør gi opplæring i kvinnevertslig teori og metode med sikte på å skape noen grunnforutsetninger for kvinnevertslig fagutvikling i deltakerlandene. Slik må formålet være å sikre overlevering og videreutvikling av kunnskap i disse og å sørge for integrasjon i de aktuelle institusjoner. Diplomkurset kan således ses som første fase i en fagutviklingsprosess hvor integrasjon i deltakerlandenes institusjoner/evt. oppbygging av nye er det mer langsiktige mål.

Av dette følger at virksomhetens tyngdepunkt gradvis bør forflyttes til deltakerlandene. Dette grunnpremiss følger av såvel generelle bistandspolitiske målsettinger som av kvinnevertsens empiriske utgangspunkt.

Kvinnevertt defineres som en disiplin som har som formål å beskrive, forstå og forklare kvinners rettslige stiling, med særlig sikte på å bedre kvinners stilling i retten og samfunnet. I denne sammenheng må kvinner forstås som deltakerlandenes kvinner. Kurset bør således gi grunnlag for at deltakerne kan følge opp utviklingen av kvinnevertslig teori og metode ut fra sine kulturelle og sosiale forutsetninger. Det forutsettes således at empirisk kunnskap om kunnskap om kvinnene i deltakerlandene inngår i behandling av problemreisning, begreps- og teoridannelse og rettspolitiske drøftelser. Dette kan ivaretas gjennom materiale, kunnskap og erfaringer deltakerne bringer med seg hit og ved å legge kursaktiviteter til deltakerlandene."

Til tross for at Avdeling for kvinnevertt har mottatt en rekke henvendelser fra kvinnelige jurister i land som India, Thailand, Philippinene og Bangladesh er det i denne omgang besluttet å begrense opplæringsprogrammet til Norges hovedsamarbeidsland i sørlige og østlige Afrika; Botswana, Kenya, Tanzania, Zambia, og Mosambik. Av samarbeidslandene i regionen er Zimbabwe og fra og med 1989 Uganda med. En slik begrensning er begrunnet i hensynet til faglig kvalitet og i mulighetene for oppfølging bl. a gjennom nettverksbygging og institusjonsutvikling. Den geografiske, politiske og kulturelle nærhet disse landene imellom vil gjøre det mulig for stipendiatene og andre involverte å fortsette videre faglig kontakt og nettverksbygging. De fleste av disse landene er allerede samarbeidspartnere gjennom SADCC. Med unntak av Mosambik som har innført et enhetlig rettsystem er dualisme et fellestrekk ved rettssystemene i de andre landene, hvor nasjonal rett og tradisjonell rett fungerer side om side.

Samtlige land er også flerkulturelle samfunn, hvilket betyr at det

ikke er ett tradisjonelt rettssystem, men mange. Et fellestrekk ved landenes nasjonale rett, som knytter seg til kolonialismen, er at den enten bygger på British eller Roman Dutch common law.

I tråd med målsettingen vil NORAD diplomkurs i kvinneverett utgjøre kjernen i en intensiv grunnopplæringsfase (fase 1). I denne fasen er det, gjennom virkemidler jeg skal komme tilbake til, lagt opp til at kursets utgangspunkt gradvis får en bredere forankring i deltakerlandenes rettsproblemer og rettssystemer. Gjennom forskjellige tiltak vil forholdene legges til rette for fagutvikling i de afrikanske landene. I denne perioden er det meningen at kursaktiviteten ved Avdeling for kvinneverett skal trappes ned samtidig som aktiviteter i deltakerlandene trappes opp. Dette bringer oss over i neste fase (fase 2) hvor grunnopplæring i form av diplomkurset opphører mens faglig oppfølging fortsetter og institusjonsbygging intensiveres. Prioriterte oppgaver i denne fasen vil bli oppbygging av bibliotek-, informasjons- og dokumentasjonssentre og nettverksbygging mellom kvinneverettsforskere innen de enkelte land og over landegrensene.

4. Rammen om opplæringsprogrammet

Opplæringsprogrammets fase 1 omfatter tidsrommet 1988-1990 og inneholder en grunnopplæringsdel hvor diplomkurset utgjør kjernen (trinn 1) og en oppfølgingsdel (trinn 2) hvor det gis veiledning fram til M.Phil, D.Phil eller annen forskning.

Diplomkurset er et årlig etterutdanningskurs av 15 ukers varighet som retter seg mot ferdige kvinnelige jurister. I tillegg kommer et 2 ukers innføringskurs i det norske samfunn, arrangert av NORAD.

Eksamen tilsvare spesialfagseksamen i kvinneverett og avlegges på samme vilkår. Det er lagt opp et grunnpensum på ca. 500 sider som den skriftlige eksamen tar utgangspunkt i.

I tillegg kreves det at deltakerne leverer en kursoppgave på ca. 25 sider som gir en kvinneverettslig drøftelse av et selvvalgt tema basert på kilder fra hjemlandet.

Kursundervisningen er langt mer omfattende enn ved spesialfag. I tillegg til grunnpensum er et stort utvalg anbefalt litteratur og arbeidsokumenter gjort tilgjengelig som supplement. Den ukentlige undervisningen består av forelesninger, seminarer og ekskursjoner. Undervisningen er prosjektrettet. Det gis såvel kollektiv som individuell veiledning. Kursdeltakerne oppfordres til å gjøre selvstendige litteraturstudier og introduseres til flere bibliotek som har bygget opp internasjonale samlinger.

5. Kurset som et ledd i utviklingen av afrikansk kvinnerett

Idet kurset gradvis skal afrikaniseres gjennom utvikling av afrikansk kvinnerett knyttet til de enkelte deltakerlandene forandres kursopplegget hvert år. Slik kan ny kunnskap hele tiden skapes og integreres.

Som et ledd i utviklingen av afrikansk kvinnerett som universitetsfag er det 4 afrikanske universitetslektorer i juss som arbeider med spørsmål angående kvinner og rett i Botswana, Kenya, Tanzania og Zimbabwe knyttet til undervisnings-programmet. For å binde sammen teoretisk og praktisk kvinnerett tas det spesielt sikte på å rekruttere jurister som arbeider med rettshjelp, enten som privatpraktiserende advokater eller tilknyttet generelle eller kvinneverrettede retts-hjelps- og rettsinformasjonstiltak. Tilknytning til ressurs- og dokumentasjonsvirksomhet eller andre kvinneorganisasjoner anses også som en kvalifikasjon.

Oppfølging av kurskandidater i form av veiledning fram til M.phil, D.phil eller annen forskning skal også fremme fagutvikling.

Prosjektoppgaver og gjesteforelesninger publiseres i skriftserien Working Papers in Women's Law, som gis ut ved Avdelingen.

En oversikt over kursopplegget for 1988, 1989 og 1990 illustrerer hvordan fagutviklingsprosessen konkretiseres:

1988:

På dette kurset deltok det 7 jurister ; 2 fra Tanzania, 2 fra Zimbabwe, 1 fra Mosambik, 1 fra Kenya og 1 fra Zambia. Videre deltok det 3 afrikanske gjestelærere; fra de juridiske fakultet i Zimbabwe og Tanzania og fra Justis- og forskningsdepartementet i Mosambik.

a. Introduksjon til norsk kvinnerett, med hovedvekt på grunnlagsproblematikk fant sted gjennom to forelesningsserier:

- kvinneverettslig metodikk
- kvinneverrettslige delområder med utgangspunkt i kvinners arbeid på markedet og i familien ble bl.a. utviklingen av det kvinneverrettslige arbeidsbegrepet behandlet gjennom et nedenfraperspektiv

Siden kvinneverett som faglig disiplin er utviklet i en norsk kontekst, ble det lagt stor vekt på å formidle fagets videre praktiske, juridiske, tverrfaglige, politiske og sosiale sammenheng. Denne fant sted gjennom gjesteforelesninger og ukentlige ekskursjoner; bl.a. til Juridisk rådgivning for kvinner(JURK), JUSS BUSS, Institutt for retts sosiologi, Senter for kvinneforskning, Krisesenteret for voldtatte og mishandlede kvinner i Oslo, Norges Husmorforbund, Likestillingsombu-

det, L.O's juridiske kontor, en lokal byrett, et politikammer og et fengsel.

b. Introduksjon til utvalgte temaer angående kvinner og rett i sørlige og østlige Afrika fant sted gjennom et tre ukers seminar hvor 3 gjestelærere fra Mosambik, Zimbabwe og Tanzania foreleste. Temaer som ble behandlet var:

- "Women's Law in Zimbabwe, Problems of methodology, strategy and the homo sapiens identikit: some observations"
- "The role of women in the transformation of the Mozambican society."
- "Mozambican women and the law in the context of destabilisation"
- "The law of marriage in Tanzania"
- "Women and land ownership, women and inheritance in Tanzania"
- "Real and legislative equality in Tanzania"

Videre ble det redegjort for metodiske problemstillinger knyttet til forskningsprosjektet "Folkedomstolenes betydning for kvinners rettsstilling i Mosambik." Dette prosjektet utføres av norske kvinneverettsforskere som benytter seg av kvinneverrettslig metodikk utviklet i Norge.

c. Kvinneperspektiv relatert til afrikanske problemstillinger og kilder gjennom prosjektundervisning:

I et ukentlig prosjektseminar ble kvinneverrettslig teori relatert til afrikansk virkelighetsbeskrivelse og rettsstoff. Deltakernes oppgaver om selvvalgte emner med utgangspunkt i kilder fra hjemlandet ble lagt fram og diskutert i lys av forskjellige kvinneverrettslige innfallsvinkler og situasjonen i andre afrikanske land. Det ble gitt både kollektiv og individuell veiledning fra såvel norske som afrikanske lærere i forbindelse med prosjektarbeidene.

d. Nettverksbygging innenfor de enkelte land, mellom landene i regionen og globalt var et tema som ble tatt opp i form av forelesninger, seminarer og ekskursjoner:

Tidsskriftet *The Southern and Eastern Africa Journal on Women, Law and Development* ble stiftet etter initiativ fra kursdeltakere og gjestelærere. Prosjektoppgaver vil bli bearbeidet med sikte på publisering og videreformidling i tidsskriftet. Formålet er gjennom fagutvikling, nettverksbygging og formidling av kunnskap til et bredere publikum i sørlige og østlige Afrika å bidra til politisk, juridisk og samfunnsmessig endring.

1989:

Høsten 1989 vil det bli holdt et nytt kurs i Oslo. Antall kursdeltakere

vil være det samme som i 1988. Fra og med 1989 vil Uganda bli inkludert i prosjektet.

I tråd med intensjonen om gradvis å forflytte kursets faglige og innholdsmessige tyngdepunkt til deltakerlandene er det afrikanske gjestelærerinnslaget utvidet fra 3 til 4 personer og fra 3 gjestelærere i 4 uker til 4 lærere i 4 uker. De vil avløse hverandre med en ukes overlapping, slik at det gjennom heler kursperioden vil være en eller to afrikanske lærere tilstede.

Kvinner og rett i sørlige og østlige Afrika vil i 1989 bli et gjennomgående perspektiv, mens det i 1988 var et 3 ukers fordypningstema.

Ut fra hensynet til å skape kontinuitet i fagutviklingsprosessen og med sikte på å integrere kvinnerett som undervisnings- og forskningsfag er det bygget opp en kjernegruppe av gjestelærere. Den består av universitetslektorer i juss fra Kenya, Botswana, Tanzania og Zimbabwe hvorav de fleste er tidligere gjestelærere eller kursdeltakere.

I 1989 er det valgt ut 5 fordypningstemaer som vil bli belyst i norsk og afrikansk perspektiv:

- innføring i norsk/zimbabwiansk kvinnerett
- kvinneperspektiver på strafferett Norge/Tanzania
- kvinneperspektiver på arbeidsrett Norge/Zimbabwe
- fødselsrett Norge/Kenya
- kvinneperspektiver på familierett Norge/Botswana

Det vil også bli lagt større vekt på å integrere rettsantropologiske perspektiver.

1990:

Som et ledd i å forflytte tyngdepunktet til Afrika er det besluttet at NORAD diplomkurs i 1990 skal holdes i Zimbabwe.

Kurset vil bli holdt ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Zimbabwe, hvor kvinnerett allerede er innført som valgfritt fag. Andre samarbeidspartnere med hensyn til arrangementet er forskningsprosjektet Women and Law in Southern Africa og Harare Paralegal Scheme. Tidligere kurskandidater tilknyttet disse og andre institusjoner vil utgjøre en utvidet arrangementsgruppe. Ved siden av forskere, universitetslærere og rettshjelpere fra Zimbabwe vil norske undervisere tilknyttet kurset og gjestelærergruppen fra Botswana, Kenya og Tanzania delta.

6. Opplæringsprogrammets betydning for norsk kvinnerett

Med utgangspunkt i programmet bygges det opp en norsk kvinne-

rettskompetanse innenfor området kvinner, rett og utvikling knyttet til sørlige og østlige Afrika som region.

1. Kurset utgjør et tilbud til norske kvinnerettsstudenter som ønske å legge opp et fordypningstema innenfor området kvinner, rett og utvikling i sørlige og østlige Afrika.

2. Videre bygges det opp norsk kompetanse på feltet gjennom undervisning, prosjekt- og forskningsveiledning samt studie/ arbeidsreiser i landene.

3. Gjennom kurset legges det grunnlag for utviklingen av komparative og globale kvinnerettsperspektiver.

Forfatteropplysninger:

Anne Hellum er kurslektor, Institutt for Offentlig rett, Universitetet i Oslo.